AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search
http://ageconsearch.umn.edu
aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

WiR 1-2010.qxd 4/6/10 1:35 PM Page 48

WIEŚ I ROLNICTWO, NR 1 (146) 2010

materiały z badań

MAGDALENA FLOREK[1], STANISŁAW LACHOWSKI[2],
STEFANIA SOSNOWSKA[3]

ZAGROŻENIA ZWIĄZANE Z WYKONYWANIEM PRZEZ DZIECI PRAC ROLNYCH W OPINII UCZNIÓW SZKÓŁ WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Abstrakt. W artykule podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy dzieci pochodzące ze środowiska wiejskiego odczuwają zagrożenia dla własnego zdrowia i rozwoju w związku z wykonywaniem prac rolnych. Problematykę tę przedstawiono na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych wśród dzieci z rodzin rolniczych z dwóch powiatów województwa kujawsko-pomorskiego. Badaniami ankietowymi objęto 971 uczniów wiejskich szkół podstawowych (klasy V i VI) oraz wiejskich gimnazjów (klasy I). Z uzyskanych danych wynika, że prawie połowa uczniów nie dostrzega, by wykonywanie prac w gospodarstwie rolnym rodziców zagrażało ich zdrowiu, życiu czy rozwojowi. Większość jednak przyznaje, że prace te są niebezpieczne lub raczej niebezpieczne.

Słowa kluczowe: praca dzieci, dzieci wiejskie, rodzina rolnicza, poczucie zagrożenia

WPROWADZENIE

Istotnym elementem procesu socjalizacji w rodzinie jest powierzanie dzieciom prac na rzecz rodzinnego gospodarstwa. Pedagodzy i psychologowie wskazują na pozytywne aspekty wdrażanie dzieci do obowiązków w gospodarstwie domowym czy rodzinnym warsztacie [Pielka1994]. Szczególnym typem takiego

[1] Autorka jest pracownikiem naukowym Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie (e-mail: mflorek@galen.imw.lublin.pl).
[2] Autor jest pracownikiem naukowym Instytutu Medycyny Wsi w Lublinie oraz Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (e-mail: imw@galen.imw.lublin.pl).
[3] Autorka jest pracownikiem naukowym Wyższej Szkoły Nauk o Zdrowiu w Bydgoszczy (e-mail: wsnoz@wsnoz.pl).

warsztatu jest rodzinne gospodarstwo rolne, którego funkcjonowanie oparte jest na pracy wszystkich członków rodziny, w tym pomocy nieletnich dzieci. Badania wskazują, że powierzanie dzieciom prac w gospodarstwie dostosowanych do ich możliwości ma pozytywne znaczenie zarówno dla rodziny, jak i dla samego dziecka [Lachowski i Bujak 1996]. Jednocześnie angażowanie do prac niedostosowanych do możliwości psychofizycznych dziecka może powodować negatywne konsekwencje zarówno dla jego zdrowia, jak i rozwoju [Ambadekar i in. 1999, Davis 2001, s. 52–55]. Przypuszcza się, że nadmierne obciążenie dzieci pracami w gospodarstwie rolnym jest jednym z czynników wpływających na gorsze wskaźniki rozwoju i stanu zdrowia dzieci wiejskich w porównaniu z dziećmi miejskimi [Napierała 1999, Mirkiewicz i in. 1999].

Badania prowadzone w ostatnim dziesięcioleciu potwierdzają, że większość nieletnich dzieci (w wieku 11–14 lat) z rodzin rolniczych pomaga swoim rodzicom w pracach rolnych [Lachowski i in. 1998, 2002]. Dzieci te brały udział zarówno w pracach odpowiednich do swoich możliwości, jak i w pracach typu: obsługa ciągnika i maszyn rolniczych, obrządek dużych zwierząt czy stosowanie pestycydów, które stanowią zagrożenie dla zdrowia, rozwoju, a nawet życia dziecka. Zagrożenia te są realne, czego dowodem jest zjawisko wypadkowości dzieci w czasie wykonywania prac rolnych. W 2003 roku do Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS) zgłoszono 1397 wypadków przy pracach rolnych, w których poszkodowanymi były dzieci w wieku do 15 lat [*Wypadki przy pracy...* 2004, s. 14]. Zdecydowana większość zgłoszonych zdarzeń (963, tj. 68,9%) została uznana za wypadki przy pracy. Dwoje dzieci w wyniku doznanych obrażeń poniosło śmierć. Skala wypadkowości przy pracach rolnych wśród dzieci jest zróżnicowana w poszczególnych województwach – od 8 zgłoszonych wypadków w województwie opolskim do 217 w województwie podlaskim (dane za 2003 rok) [*Wypadki przy pracy...* 2004, s. 57]. Stosunkowo duża liczba wypadków została zgłoszona również w województwach: lubelskim (155), mazowieckim (145) i kujawsko-pomorskim (143). Około 70% zgłoszonych wypadków dzieci to takie, które zostały uznane przez KRUS za wypadki przy pracy. Największą liczbę takich zdarzeń odnotowano w województwie podlaskim (184) i kujawsko-pomorskim (107). W województwie kujawsko-pomorskim liczba uznanych wypadków wśród dzieci znacząco wzrosła w porównaniu z latami poprzednimi (np. w 2001 roku zanotowano 70 wypadków, a w 2002 roku – 90).

Analizy przeprowadzone przez F. Bujaka wskazują, że tylko co piąte dziecko nie doznało trwałego uszczerbku na zdrowiu w wyniku wypadku w czasie wykonywania prac rolnych, natomiast w przypadku pozostałych dzieci (około 80%) stwierdzono trwały uszczerbek na zdrowiu (od 1 do 60%) [Bujak 1999, s. 183].

Postawa nieodpowiedniej troski ze strony rodziców o bezpieczeństwo dziecka angażowanego do prac rolnych wynika najczęściej z niedostatków wiedzy na temat zagrożeń związanych z wykonywaniem tych prac oraz z braku wyobraźni co do konsekwencji podejmowania prac przekraczających możliwości dziecka [Lachowski i in. 2002]. Takiej wiedzy nie posiada też dziecko podejmujące pra-

ce rolne, a ponadto nie dysponuje ono odpowiednim doświadczeniem i umiejętnością przewidywania konsekwencji określonych działań. Mając to na względzie, działania na rzecz zapobiegania negatywnym konsekwencjom angażowania dzieci do prac rolnych sprowadza się najczęściej do edukacji i rodziców, i dzieci na temat zagrożeń zdrowia i życia oraz innych negatywnych konsekwencji wykonywania prac rolnych [Lachowski 2000]. Poznanie opinii dzieci wiejskich na temat tego typu zagrożeń ma istotne znaczenie w planowaniu i przygotowywaniu strategii działań, zapobiegających negatywnym konsekwencjom udziału dzieci w pracach rolnych. Celem niniejszego opracowania jest ocena poziomu świadomości dzieci wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego na temat zagrożeń związanych z ich udziałem w pracach rodzinnego gospodarstwa.

METODY BADAŃ, OSOBY BADANE

Opinie dzieci z rodzin rolniczych na temat zagrożenia pracami rolnymi zostaną przedstawione na podstawie wyników badań przeprowadzonych wśród uczniów wiejskich szkół podstawowych i gimnazjalnych województwa kujawsko-pomorskiego. Badania audytoryjne w klasach szkolnych przeprowadzono za pomocą kwestionariusza ankiety *Opinie dzieci na temat ich udziału w pracach rodzinnego gospodarstwa rolnego* [Lachowski 2002]. Pytania ankietowe dotyczyły postawy dziecka wobec wykonywania prac rolnych i obejmowały swym zakresem jej trzy komponenty – intelektualny, emocjonalny i behawioralny. Do analizy w ramach niniejszego opracowania wybrano część danych, odnoszących się do oceny odczuwanych zagrożeń w czasie wykonywania prac rolnych oraz do oceny wiedzy badanych uczniów na temat tych zagrożeń. Ponadto w analizie uwzględniono zmienne, pełniące funkcję zmiennych niezależnych, dotyczące cech społeczno-demograficznych badanych dzieci i ich rodzin oraz cech gospodarstwa rolnego rodziców dziecka.

Badania przeprowadzono w szkołach wiejskich (podstawowych i gimnazjalnych) w powiecie rypińskim i aleksandrowskim województwa kujawsko-pomorskiego. Anonimową ankietę wypełniło około 1500 uczniów, natomiast do analizy przyjęto ankiety 971 uczniów, pochodzących z rodzin rolniczych (rodzice posiadają więcej niż jeden hektar użytków rolnych).

TABELA 1. Płeć i wiek badanych dzieci

Klasa	Dziewczynka	Chłopiec	Ogółem
	n = 439	*n* = 532	*n* = 971
	%	%	%
Klasy V szkoły podstawowej	32,1	27,4	29,6
Klasy VI szkoły podstawowej	31,7	54,2	36,9
Klasy I gimnazjum	36,2	31,4	33,5
Ogółem	100,0	100,0	100,0

Niespełna 1/3 badanych to uczniowie klas piątych (29,6%) – tabela1. Nieco większą część respondentów stanowią uczniowie klas szóstych (36,9%) i uczniowie klas pierwszych gimnazjalnych (33,5%). Wśród badanych niewiele większą część stanowili chłopcy (54,8%) niż dziewczęta (45,2%).

Badani uczniowie pochodzili z rodzin posiadających własne gospodarstwo rolne, ale nie wszyscy rodzice pracowali wyłącznie w rolnictwie. Prawie 1/3 rodzin, posiadając gospodarstwo rolne, utrzymywała się również z pracy poza rolnictwem. Większość rodziców badanych dzieci (55,5%) działalność rolniczą prowadzi na małym (od 5 do 10 ha) lub bardzo małym (do 5 ha) areale gruntów rolnych. Średniej wielkości gospodarstwo (od 10 do 20 ha) posiada prawie co trzecia rodzina badanych respondentów (30,3%), a do 13,2% rodzin należą gospodarstwa o większym areale upraw – powyżej 20 ha. Większość gospodarstw prowadzi tradycyjną, wielokierunkową (roślinno-zwierzęcą) produkcję rolną.

Niemal wszyscy badani uczniowie pochodzą z pełnych rodzin i tylko 2,5% respondentów wychowuje się w rodzinie samotnej matki lub samotnego ojca. Rodziny większości badanych uczniów (59,1%) są rodzinami dużymi, wielopokoleniowymi, w których oprócz rodziców i dzieci wspólnie zamieszkują dziadkowie lub inni krewni. Charakterystyczną cechą tych rodzin jest również wielodzietność. Prawie 2/3 spośród nich (64,3%) posiada troje lub większą liczbę dzieci i tylko 7,7% rodzin wychowuje jedno dziecko.

WYNIKI BADAŃ

Z uzyskanych danych wynika, że ponad połowa badanych uczniów (56%) była przekonana, że dzieci pomagające rodzicom w pracach rolnych są narażone na niebezpieczeństwo utraty zdrowia, a nawet życia (tabela 2). Co piąty spośród badanych (21,2%) nie dostrzegał zagrożeń związanych z wykonywaniem prac rolnych, co należy uznać jako przekonanie, że wykonywanie tych prac nie powoduje negatywnych konsekwencji zdrowotnych. Niewiele większy odsetek uczniów (22,8%) nie potrafił ocenić występowania takich zagrożeń. Brak zdecydowania przy ocenie zagrożeń może wynikać u niektórych dzieci z braku negatywnych doświadczeń związanych z wykonywaniem prac rolnych. Należy jednak przypuszczać, że wśród tych dzieci częściej niż u pozostałych występują postawy charakteryzujące się brakiem zdecydowania i niepewnością, co z kolei może być przyczyną zachowań niebezpiecznych.

TABELA 2. Występowanie zagrożeń dla dzieci wykonujących prace rolne w opinii badanych według ich płci

Występowanie zagrożeń	Dziewczynka		Chłopiec		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Występują	268	61,0	276	51,9	544	56,0
Nie występują	54	12,3	152	28,6	206	21,2
Nie wiem	117	26,7	104	19,5	221	22,8
Ogółem	439	100,0	532	100,0	971	100,0

$\chi 2 = 38{,}954$; $p < 0{,}0001$.

Badani uczniowie, dostrzegający jakiekolwiek niebezpieczeństwa związane z wykonywaniem prac rolnych, wskazywali przede wszystkim na zagrożenia wypadkami, które w ich opinii mogą zdarzyć się w czasie prac z udziałem maszyn (27% badanych), przy obsłudze zwierząt (11,2%), przy pracy ostrymi narzędziami (4,7%) oraz w czasie jazdy ciągnikiem (3,9%). Ponadto respondenci zwrócili uwagę na zagrożenie konkretnymi urazami, których mogą doznać dzieci w czasie prac rolnych (skaleczenia, złamania lub amputacja kończyn, oparzenia). Wśród badanych byli również tacy, którzy uważają, że dzieci wykonujące prace rolne są zagrożone utratą życia (2,9% ogółu badanych).

Zagrożenia zdrowia i życia w związku z wykonywaniem przez dzieci prac rolnych odmiennie oceniają dziewczęta i chłopcy oraz dzieci młodsze i starsze (tabela 2 i rysunek 1). Wyraźnie większy odsetek dziewcząt niż chłopców (51,9%) dostrzega zagrożenia w czasie wykonywania prac rolnych. Jednocześnie dziewczęta częściej niż chłopcy przyznają się do braku jednoznacznej opinii na ten temat (odpowiednio 26,7 i 19,5%). Przekonanie o braku zagrożeń przy wykonywaniu prac rolnych przez dzieci wyrażali ponad dwukrotnie częściej chłopcy (28,6% chłopców) niż dziewczęta (12,3% dziewcząt).

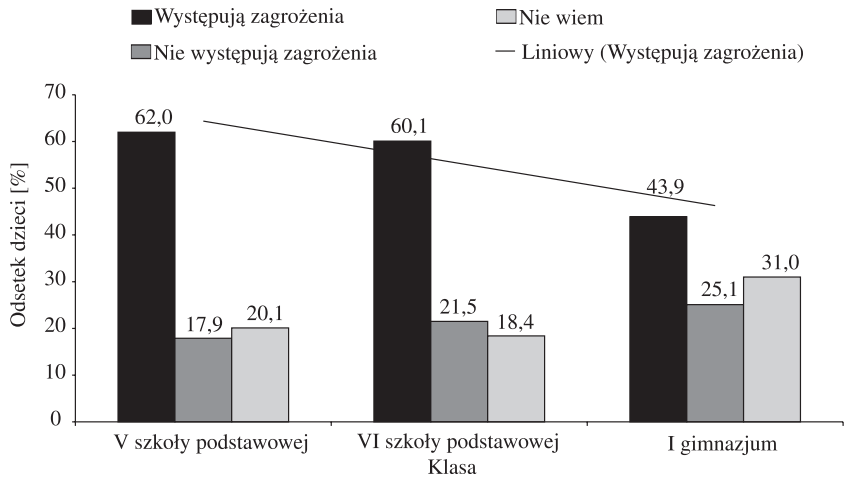

RYSUNEK 1. Występowanie zagrożeń w czasie wykonywania prac rolnych przez dzieci w opinii badanych według poziomu ich nauczania

Analiza opinii na temat zagrożeń przy wykonywaniu prac rolnych w podgrupach uczniów, będących na różnych poziomach edukacji, co się wiąże z ich różnym wiekiem, wykazała, że uczniowie na wyższych poziomach nauczania (w starszym wieku) w mniejszym zakresie dostrzegają tego typu zagrożenia. Występowanie zagrożeń zdrowia i życia przy pracach rolnych potwierdza prawie 2/3 uczniów klas piątych szkoły podstawowej (wiek około 12 lat) i niewiele mniejsza część uczniów klas szóstych (wiek około 13 lat). Takie opinie wystąpiły istotnie rzadziej wśród gimnazjalistów – 43,9% uczniów w wieku około 14 lat. Jednocześnie wśród gimnazjalistów stwierdzono największy odsetek uczniów

(25,1%) przekonanych, że wykonywanie prac rolnych nie zagraża zdrowiu i życiu dzieci pomagających rodzicom, a także największy odsetek uczniów niezdecydowanych, którzy nie potrafią ustosunkować się do tego zagadnienia. Stwierdzone różnice są istotne statystycznie ($\chi = 38{,}954$; $p < 0{,}0001$).

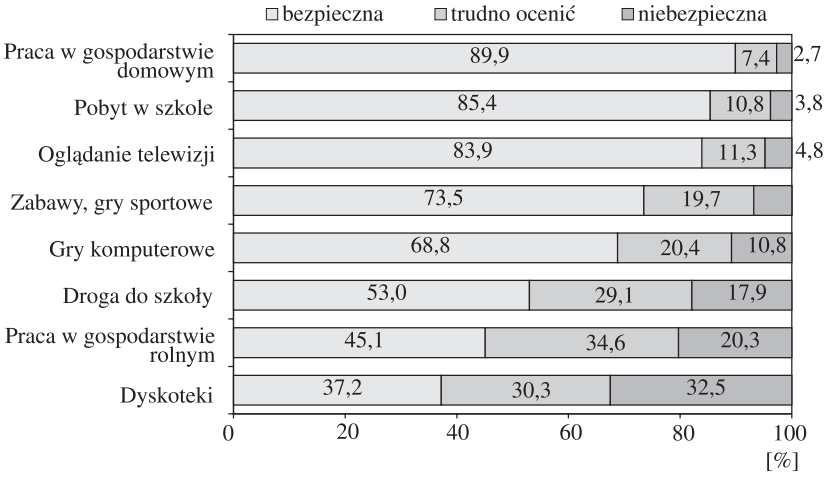

RYSUNEK 2. Ocena bezpieczeństwa wykonywania prac rolnych na tle ocen i innych czynności dnia codziennego

Badani uczniowie dokonali ogólnej oceny bezpieczeństwa przy wykonywaniu różnych typowych czynności (rysunek 2). Z porównania tych ocen wynika, że wykonywanie prac w rodzinnym gospodarstwie rolnych jest postrzegane jako jedna z najbardziej niebezpiecznych czynności. Prawie połowa badanych (45,1%) uważa, że prace wykonywane w gospodarstwie rolnym są zupełnie bezpieczne. Pogląd na temat zupełnego bezpieczeństwa w trakcie innych zajęć podziela znacznie większy odsetek badanych. Największy odsetek badanych za prace bezpieczne uznaje obowiązki w gospodarstwie domowym (89,9% badanych dzieci), pobyt w szkole (85,4%) oraz oglądanie telewizji (83,9%). Wykonywanie prac rolnych nie zostało ocenione jako zajęcie najbardziej niebezpieczne. Za takie należy uznać udział dzieci w dyskotekach, które zostały ocenione jako zupełnie bezpieczne przez zaledwie 37,2% dzieci, natomiast prawie co trzecie dziecko (32,5%) jest przekonane, że udział w dyskotekach jest zajęciem zdecydowanie niebezpiecznym. Jednocześnie tylko co piąty spośród badanych uczniów wykonywanie prace rolnych ocenia jako czynność niebezpieczną, a ponad 1/3 uczniów (37,1%) ma trudności z jednoznaczną oceną tego typu zajęć. Należy przypuszczać, że osoby niezdecydowane, mając wątpliwości co do zupełnego bezpieczeństwa w trakcie wykonywania prac rolnych, zachowują większą ostrożność, pomagając rodzicom w gospodarstwie. Nie mniej trudno oczekiwać takich postaw w grupie osób przekonanych, że prace rolne nie stwarzają zagrożeń dla życia i zdrowia (prawie połowa badanych).

Mimo że prawie połowa badanych uczniów uznała wykonywanie prac rolnych jako czynność zupełnie bezpieczną dla dzieci, to większość prac rolnych

została przez badanych oceniona jako czynności raczej niebezpieczne lub bardzo niebezpieczne. Oceny typowych prac rolnych respondenci ocenili ze względy na bezpieczeństwo dzieci je wykonujących na pięciostopniowej skali, gdzie „1" oznaczało pracę zupełnie bezpieczną, a „5" pracę bardzo niebezpieczną. Większość prac uzyskała średnie ocen poziomu bezpieczeństwa powyżej wartości „3", co oznacza, że większość badanych traktuje te prace jako raczej niebezpieczne lub bardzo niebezpieczne (rysunek 3). Do prac najbardziej niebezpiecznych w ocenie badanych uczniów należy zaliczyć takie prace, jak: cięcie drewna piłą łańcuchową, koszenie kosiarką ciągnikową oraz stosowanie chemicznych środków ochrony roślin. Wartości średnie wskazują, że zajęciami niebezpiecznymi są również: cięcie słomy w sieczkarni, palenie liści i wypalanie traw, kopanie ziemniaków kombajnem, ubój zwierząt, naprawa maszyn rolniczych, rozsiewanie nawozów sztucznych, uprawa gleby narzędziami ciągnikowymi, sadzenie ziemniaków sadzarką oraz rąbanie drewna. Wśród prac o przeciętnym zagrożeniu (wartość średnia bliska „3") znalazło się: kierowanie ciągnikiem, noszenie ciężkich przedmiotów i obsługa dużych zwierząt (konie, krowy, świnie). Prace raczej bezpieczne, zgodnie z oceną dzieci, to: pielenie, opieka nad drobiem i zbieranie ziemniaków. Za prace zupełnie bezpieczne należy uznać sprzątanie podwórka i zrywanie owoców (średnia wartość bliska „1").

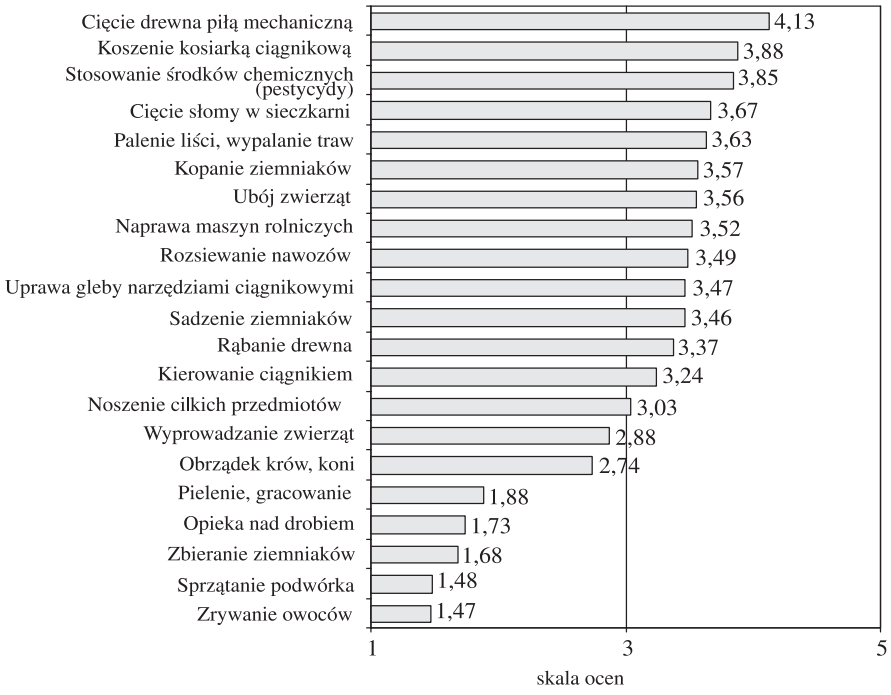

RYSUNEK 3. Średnia ocena poziomu bezpieczeństwa przy wykonywaniu prac rolnych (na podstawie ocen dzieci): 1 – prace zupełnie bezpieczne, 3 – prace raczej niebezpieczne, 5 – prace bardzo niebezpieczne

Badani uczniowie zapytani o odczucia związane z wykonywaniem prac w rodzinnym gospodarstwie wskazywali najczęściej na pozytywne doznania – zadowolenie, duma, dowartościowanie, szacunek, miłość. Oprócz pozytywnych respondenci w czasie wykonywania prac rolnych doświadczali również odczuć negatywnych (rysunek 4). Większość badanych przynajmniej jeden raz w życiu miało poczucie, że pomoc rodzicom w gospodarstwie przeszkadza w nauce (należy raczej uczyć się, niż pomagać w pracach rolnych – 67,3%). Prawie połowa badanych dzieci w czasie wykonywania prac rolnych odczuwała strach przed wypadkiem (48,3%), zmęczenie (45,5%) oraz niezadowolenie z powodu braku czasu na zabawę (40,8%). W znacznie mniejszym zakresie z wykonywaniem prac rolnych związane są takie odczucia, jak: strach przez chorobą, niezadowolenie z konieczności wykonywania prac rolnych oraz poczucie nieszczęścia lub wykorzystania.

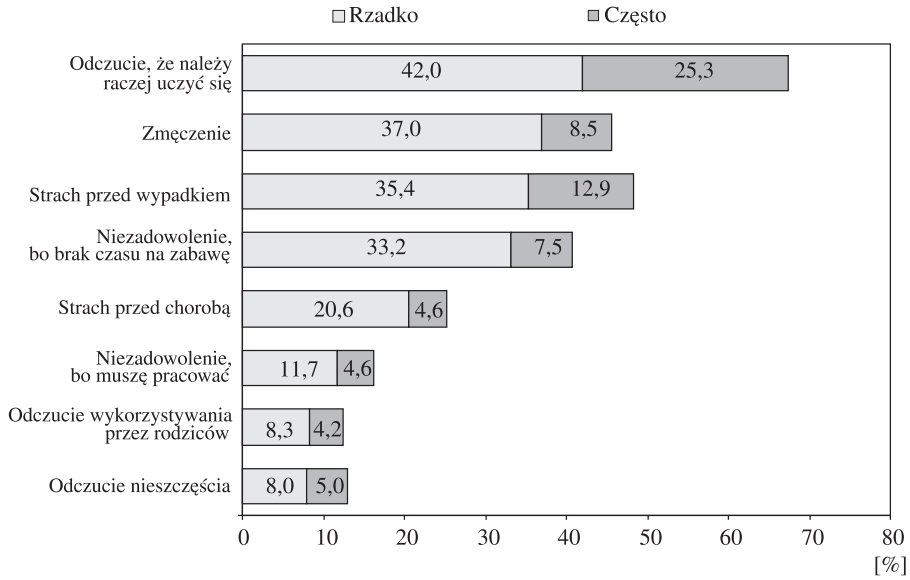

RYSUNEK 4. Negatywne odczucia badanych dzieci związanych z wykonywaniem prac rolnych

Negatywnych przeżyć związanych z wykonywaniem prac rolnych większość badanych doświadcza bardzo rzadko (rysunek 4). Należy jednak przyznać, że częste występowanie niektórych doznań dotyczy znaczącej części badanych dzieci z rodzin rolniczych. Co czwarty uczeń (25,3%) często odczuwa, że powinien raczej uczyć się, niż wykonywać prace rolne, co ósmy (12,9%) uczeń często obawia się, że ulegnie wypadkowi, a co trzynasty (7,5%) jest często niezadowolony z powodu braku czasu na zabawę. Najmniejsza część badanych (około 5%), pomagając rodzicom w pracach rolnych, często odczuwa strach przed chorobą, niezadowolenie z konieczności wykonywania prac rolnych, poczucie wykorzystywania oraz uczucie nieszczęścia.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone analizy wskazują, że tylko połowa badanych dzieci z rodzin rolniczych dostrzega jakiekolwiek zagrożenia dla ich zdrowia i życia w związku z wykonywaniem prac w gospodarstwie rolnym swoich rodziców. Pozostali albo nie uświadamiają sobie takich zagrożeń, albo nie mają zdania na ten temat. W porównaniu z innymi czynnościami dnia codziennego praca w gospodarstwie rolnym została przez badane dzieci uznana za jedną z najbardziej niebezpiecznych czynności. Dzieci przekonane o występowaniu zagrożeń w trakcie wykonywania prac rolnych wskazywały przede wszystkim na niebezpieczeństwo doznania wypadku i jego konsekwencje, takie jak: skaleczenia, złamania, amputacje kończyn, a nawet kalectwo czy utrata życia.

Z oceny bezpieczeństwa wykonywania poszczególnych czynności przez dzieci wynika, że większość prac rolnych jest postrzegana jako prace raczej niebezpieczne. Jednocześnie zbyt nisko są oceniane zagrożenia, wynikające z takich prac, jak: noszenie ciężkich przedmiotów, kierowanie ciągnikiem, ubój zwierząt, uprawa gleby narzędziami ciągnikowymi oraz sadzenie ziemniaków sadzarką.

Opinie na temat zagrożeń zdrowia i życia dzieci wykonujących prace rolne są zróżnicowane w podgrupach dziewcząt i chłopców oraz dzieci młodszych i starszych. Chłopcy istotnie częściej niż dziewczęta oceniają prace rolne jako zupełnie bezpieczne. Zagrożenia przy wykonywaniu prac rolnych są częściej dostrzegane przez dzieci młodsze niż starsze. Należy przypuszczać, że stwierdzone różnice wynikają z zakresu czynności, jakie w gospodarstwie rolnym podejmują dziewczęta i chłopcy oraz dzieci w młodszym i starszym wieku. Z badań prowadzonych od lat dziewięćdziesiątych wynika, że zdecydowanie więcej czasu na prace rolne przeznaczają chłopcy niż dziewczęta oraz dzieci w starszym wieku [Lachowski i Zagórski 1999]. Dłuższy czas przeznaczany przez dziecko na prace rolne poszerza zapewne zakres jego doświadczeń i wiedzę na temat sposobu wykonywania tych prac. Powoduje również nabieranie umiejętności wykonywania poszczególnych czynności oraz nabieranie pewności siebie. Rzeczywistość dobrze znana z autopsji wywołuje mniej lęków i obaw niż rzeczywistość mało znana. Doświadczenie i rutyna wpływa zapewne na większą efektywność w pracy, a nawet na satysfakcję z udziału w pracach gospodarstwa rodzinnego, ale jednocześnie może być przyczyną lekceważenia i niedoceniania występujących zagrożeń. To z kolei może sprzyjać podejmowaniu prac niebezpiecznych, przekraczających możliwości dziecka oraz zachowań ryzykownych. Zachowania takie kończą się często wypadkami, co potwierdzają badania nad przyczynami wypadków wśród dzieci, które pomagały rodzicom w pracach rolnych [Bujak 1998].

Świadomość występujących zagrożeń jest ważnym elementem unikania sytuacji niebezpiecznych, które mogą spowodować negatywne konsekwencje dla osób na nie narażonych. Jednocześnie poczucie zagrożenia (czasem nawet bezzasadne) może wywołać niekorzystne skutki w postaci stanów lękowych, a nawet nerwicowych. Przedstawione wyniki badań wskazują, że znacząca część dzieci angażowanych do prac rolnych nie jest w pełni świa-

doma grożących im niebezpieczeństw. Można się także domyślać, że również ich rodzice nie są tego świadomi. Badania bowiem na temat postaw dzieci wobec ich udziału w pracach na rzecz rodzinnego gospodarstwa rolnego wskazują, że wiedzę na temat bezpieczeństwa przy pracach rolnych dzieci czerpią przede wszystkim od swoich rodziców [Lachowski 2002]. W procesie socjalizacji również od rodziców przejmują oceny oraz nastawienie emocjonalne wobec zagrożeń w pracy. Należy zatem przypuszczać, że postawy dzieci niedoceniających zagrożenia, jak również neurotycznie reagujących na wszelkie przejawy aktywności w rodzinnym gospodarstwie rolnym wynikają w dużej mierze z postaw ich rodziców. Dlatego też zarówno nieletnie dzieci rolników, jak i ich rodzice powinni posiadać rzetelną i fachową wiedzę na temat zagrożeń dla zdrowia i życia związanych z produkcją rolną, tak by mogli właściwie ocenić skalę zagrożeń i umiejętnie unikać sytuacji niebezpiecznych. Adekwatność poczucia zagrożenia do istniejącej sytuacji jest jednak niewystarczająca, by zapewnić bezpieczeństwo dziecku, które pomaga rodzicom w pracach rolnych lub jest tylko biernym obserwatorem prac wykonywanych przez dorosłych. Równie ważnym elementem zapobiegania negatywnym oddziaływaniom środowiska pracy jest nauka bezpiecznych sposobów zachowania się dziecka zarówno w czasie pomocy rodzicom, jak i w czasie zabawy czy odpoczynku w zagrodzie rolniczej.

Jednym ze sposobów działań na rzecz bezpieczeństwa dzieci w zagrodzie rolniczej jest edukacja w tym zakresie i dzieci, i ich rodziców. Rzetelna wiedza pozwoli właściwie ocenić poziom zagrożeń oraz zminimalizować negatywne konsekwencje angażowania dzieci do prac na rzecz rodziny rolniczej. Wydaje się, że doskonałym miejscem do kształtowania właściwych postaw dzieci i ich rodziców wobec powierzania dzieciom prac w gospodarstwie rolnym są wiejskie szkoły podstawowe i gimnazjalne. Program dla tego typu szkół i materiały pomocnicze dla nauczycieli powstały w 2008 roku w Instytucie Medycyny Wsi [*Bezpieczeństwo dzieci...* 2008, Lachowski i Bujak 2008]. Jego twórcy proponują włączenie problematyki bezpieczeństwa dziecka w zagrodzie wiejskiej do treści realizowanych w ramach różnych przedmiotów i zajęć szkolnych, nie wprowadzając dodatkowych obciążeń. Wydaje się, że realizacja tego programu byłaby celowa zwłaszcza w województwach o wysokich wskaźnikach wypadkowości dzieci przy pracach rolnych.

BIBLIOGRAFIA

Ambadekar N.N., Wahab S.N., Zodpey S.P., Khandait D.W., 1999: *Effect of labour on growth of children.* „Public Healh" 133: 303–306.

Bezpieczeństwo dzieci w zagrodzie rolniczej, 2008. Red. S. Lachowski. Materiały dla nauczycieli. IMW, Lublin.

Bujak F., 1998: *Wypadki dzieci podczas prac w rolnictwie.* Część II. *Przyczyny wypadków, czynniki powodujące obrażenia, kategorie wypadków.* „Medycyna Ogólna" 4: 177–182.

Bujak F., 1999: *Maszyny rolnicze jako źródło wypadków wśród dzieci.* „Medycyna Ogólna" 2: 173–185.

Davis S., 2001: *Child Labor.* In: *Migrant Health Issues.* "National Center for Farmwoeker Health". Buda: 51–57.

Lachowski S., Bujak F., 1996: *Zatrudnianie dzieci w rolnictwie.* W: *Wypadki w rolnictwie.* Red. J. Zagórski. IMW, Lublin: 99–108.
Lachowski S., Bujak F., 2008: *Bezpieczeństwo dzieci w zagrodzie rolniczej. Program zajęć w wiejskich szkołach podstawowych.* IMW, Lublin.
Lachowski S., Zagórski J., 1999: *Praca dzieci na wsi a ich stan zdrowia.* Ubezpieczenia w Rolnictwie. „Studia i Materiały" 4: 77–99.
Lachowski S., Zagórski J., Bujak F., 1998: *Obciążenie pracą dzieci z rodzin rolniczych.* IMW, Lublin.
Lachowski S., Bujak F., Zagórski J., Lachowska B., 2002: *Postawy rodziców wobec angażowania dzieci do prac we własnym gospodarstwie rolnym.* IMW, Lublin.
Mirkiewicz M., Cieszkowski S., Fruga R., 1999: *Zdrowie dzieci wiejskich na tle ich rówieśników z miasta.* „Rocznik Naukowy VI, Suplement 1: 269–275.
Napierała M., 1999: *Rozwój fizyczny i motoryczny dzieci wiejskich i miejskich w województwie kujawsko-pomorski,* „Rocznik Naukowy" VI, Suplement 1: 67–76.
Pielka H., 1994: *Rodzinne uwarunkowania wychowania dziecka przez pracę.* W: *Wychowanie wobec wartości pracy.* Red. T. Borowska, J. Gajda. Wydawnictwo Św. Krzyża, Opole.
Postawy dzieci z rodzin rolniczych wobec angażowania do prac we własnym gospodarstwie rolnym, 2002. Red. S. Lachowski. Raport z realizacji tematu 2.22 w ramach działalności statutowej. Komputeropis. IMW, Lublin
Scenariusze zajęć w wiejskiej szkole podstawowej. Zasady udziału dzieci w pracach gospodarstwa rodzinnego, 2000. Red. S. Lachowski. IMW, Lublin.
Wypadki przy pracy i choroby zawodowe rolników oraz działania prewencyjne KRUS w 2002 roku, 2003. KRUS, Warszawa.

THREATS ENCOUNTERED BY CHILDREN DOING WORK IN AGRICULTURE IN THE OPINIONS OF STUDENTS FROM RURAL SCHOOLS OF KUJAWSKO-POMORSKIE VOIVODESHIP

Abstract. The results of studies carried out in the last decade show that it is a common practice among farmers' families to engage children in house and agricultural chores. The collected data suggest that a relatively high proportion of children do work that is dangerous or harmful to health. Children doing such work or just passively staying within the range of influence of the labour environment are exposed to numerous hazards – accidents in the first place, that pose a threat to their health. The authors of the article try to find out whether children living in the rural environment feel that agricultural work done by them poses a threat to their health and development. The problem is presented on the basis of surveys conducted among children from farmers'families from two districts (points) of Kujawsko-Pomorskie voivodeship. Questionnaires were submitted to 971 pupils of rural elementary schools (grades five and six) and rural grammar schools (grade one). The collected data prove that nearly a half of the surveyed pupils does not realize that work on the farms owned by their parents may pose a threat to their health, life or development. The rest is aware of some dangers. However, when assessing the safety of a child doing typical work around a farm the majority of respondents admits that such work is dangerous or dangerous rather than safe. The highest proportion of the surveyed pupils fears accidents. Far less frequently the surveyed children say they are afraid of contracting various diseases in the result of work on a farm. The necessity to help with farm work makes some of the respondents feel unhappy or even exploited.

Key words: work done by children, rural children, farming family, feeling of danger